

УДК 349.2

О. В. Карпушова
здобувач*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ОЗНАКИ ТА КРИТЕРІЇ ЯКІСНОЇ РОБОТИ СУДДІВ**

Постановка питання. Триваюча судова реформа у нашій державі, зміни в організації та функціонуванні судової влади, прагнення до посилення незалежності судів від будь-якого незаконного впливу «обумовлює необхідність приділення додаткової уваги до проблем професійної діяльності такої категорії працівників як судді, які виступають представниками державної влади, та діяльність яких спрямована на здійснення неупередженого та справедливого правосуддя». З огляду на це, «в умовах проголошення нашої держави як правової, демократичної та соціальної, важливої ролі набуває переосмислення значення правосуддя не лише як однієї з основних функцій держави, а, насамперед, як різновиду професійної діяльності окремої категорії осіб, як виду особливої праці» [1, с. 4]. Поряд із тим, дослідження цієї трудової діяльності неможливо здійснити у достатній мірі без врахування ознак та системи критеріїв якості праці суддів. Актуальність цього питання обґрунтована серед іншого тим фактом, що у процесі здійснення судово-правової реформи в Україні забезпечення повноважними суб'єктами належних умов для якісної роботи суддів є основою досягнення певних суспільно встановлених стандартів «досконалого суду» та побудови правової держави.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Феномен якості роботи суддів в праві загалом та в доктрині трудового права зокрема розглядалось досить опосередковано. Як правило, увага правників приділяється саме проблематиці ефективності функціонування суду та судової влади (наприклад, у наукових розробках О.В. Качалової, Л.П. Печевисти, Ю.Ю. Чуприни, О.Г. Яновської та ін.) та, в меншій мірі, ефективності роботи суддів (приміром, у працях І.О. Усенкова, О.Ю. Фофанової, Г.М. Цинченко та ін.). Більшою мірою вказане питання досліджується в межах процесуальних галузей права чи в рамках адміністративного права при цьому, як правило, у контексті з'ясування якості роботи суду (зокрема, у працях П. Альберса, А.О. Згами). Попри це, хоча ученими визнається, що дослідження якості роботи суду є важливим аспектом розв'язання питання якості роботи суддів, адже якість їх роботи є «суттєвим чинником формування загальної оцінки якості роботи суду» [2, с. 266], утім, слід констатувати, що результати опублікованих досліджень з окресленого питання потребують актуалізації та систематизації.

Отже, метою цієї наукової статті є актуалізація та систематизація наукової думки про ознаки та критерії якісної роботи суддів. Для досягнення поставленої мети необхідним є критичний аналіз наявної наукової літератури, присвяченої дослідженню якості роботи суддів, відповідних міжнародних і національних нормативних актів.

Виклад основного матеріалу. Якість роботи судді є вимірною характеристикою відповідних дій та бездіяльності судді, що визначається шляхом співставлення мети трудової діяльності судді, комплексу його завдань і функцій, а також фактичними показниками продуктивності та раціональності трудової діяльності судді, об'єктивно позитивного впливу трудової діяльності судді на стан захисту прав людини й правопорядку у суспільстві, сукупно задовольняючи вимогам, які ставляться чинними законами України до суддів та їх роботи. Тобто якість роботи суддів не є суто абстрактною категорією, а категорією практично об'єктивованою комплексом критеріїв якості та ознак відповідності роботи суддів цим критеріям. При цьому *критеріями якості роботи суддів* є міра (визначає протиправність, допустимість та обов'язковість тих чи інших дій судді) успішного та етичного виконання суддею завдань, які стоять перед ним в умовах обстановки, що постійно змінюється. У свою чергу *ознаками якості роботи суддів* є певні узгоджені інформаційні показники виконання суддею суддівських повноважень, що вказують на відповідність чи невідповідність (міру відповідності) роботи судді вимогам права, закону та суддівської етики. Тобто, вказані ознаки являють собою множину характеристик роботи судді, що оцінюються в контексті їх відповідності складовим якості роботи суддів (критеріям якості), а також ступеню досягнення суддею (у результаті виконання ним роботи) – мети реалізації суддівських повноважень.

Структуру сукупності критеріїв якості роботи суддів можна поділити на дві групи критеріїв, а саме на: критерії суто публічного та змішаного (публічно-правового) характеру. Група критеріїв якості роботи суддів *публічного характеру* складається із *принципових критеріїв*, що відображають мету правосуддя та характеристики поведінки та діяльності судді у напрямку досягнення цієї мети, очікуванні від суддівської поведінки та діяльності результати. У свою чергу критерії якості роботи суддів *змішаного характеру* являють

собою міру успішного виконання суддею завдань, які стоять перед ним, саме як перед спеціальним суб'єктом трудового права.

1. Група критеріїв якості роботи суддів публічного характеру. Ці критерії ґрунтуються на Конституції України, законодавстві про судоустрій та статус суддів, а також на міжнародних актах, в яких у тій чи іншій мірі визначаються стандарти статусу суддів й якісного здійснення ними суддівських повноважень. Серед документів міжнародного характеру чільне місце займають: 1) Основні принципи незалежності судових органів (далі – ОПНСО); 2) Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року (далі – БППС). Орієнтуючись на вказані нормативні акти, зазначимо, що відповідними критеріями-принципами, що охоплені розглядуваною групою критеріїв, є:

1) *незалежна робота судді.* Дотримання суддями вимоги незалежного здійснення власних повноважень у сфері правосуддя в якості критерію якісної роботи суддів може бути встановлене з огляду на відповідність результатів їх роботи наступним ознакам: а) судова функція суддею реалізується незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від будь-якого стороннього впливу, спонукань, тиску, погроз або втручання, прямого або непрямого, здійснюваного з будь-якого боку та такого, що переслідує ті чи інші цілі; б) суддя дотримується незалежної позиції як щодо суспільства в цілому, так і щодо конкретних сторін судової справи, у якій він повинен винести рішення; в) суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу тощо;

2) *об'єктивна (impartiality) робота судді.* Ознаками об'єктивної роботи суддів є: а) свобода судді від будь-яких схильностей, упередженості чи забобонів при виконанні своїх обов'язків; б) суддя поводить себе в процесі засідання та за стінами суду таким чином, що його поведінка сприяє підтримці та зростанню довіри суспільства, представників юридичної професії та сторін у справі до об'єктивності суддів та судових органів; в) суддя, наскільки це можливо, обмежує себе у здійсненні дій, котрі можуть стати приводом для позбавлення його права брати участь у судовому засіданні та виносити рішення тощо;

3) *етичність роботи суддів.* Відповідність роботи суддів вказаному показнику якості роботи суддів буде ґрунтуватись на низці ознак специфіки його поведінки у робочий та позаробочий час. До вказаних ознак відповідно до БППС, зокрема, можна віднести: а) суддя не допускає прояву некоректної поведінки у процесі здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою; б) суддя

добровільно та охоче приймає на себе обов'язок дотримуватись та дотримується обтяжливих етичних обмежень; в) суддя контактує із адвокатами у тій мірі й у такий спосіб, щоби це контактування не викликало обґрунтованої підозри (чи не створювало би видимості) наявності у судді певних схильностей чи упередженого ставлення тощо;

4) *забезпечення суддями юридичної рівності.* У БППС визначаються основні ознаки відповідності роботи суддів критерію забезпечення суддями юридичної рівності. До цих ознак, серед іншого, відносяться наступні: а) суддя під час виконання своїх судових обов'язків не демонструє (словами чи поведінкою) прихильність чи упередженість до будь-якої особи чи групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи; б) суддя виконує судові функції, належним чином враховуючи інтереси сторін у справі, свідків, адвокатів, співробітників суду та колег по суду, не розрізняючи осіб на підставах, що не є суттєвими для належного відправлення таких функцій; в) суддя свідомо не допускає, щоб співробітники суду чи інші особи, що знаходяться під його впливом (зокрема, підпорядковуються йому чи знаходяться під його наглядом), диференційовано ставилися до сторін у справі, що розглядається судом, відповідних свідків, адвокатів тощо, на будь-яких підставах, які не стосуються справи тощо;

5) *дотримання суддями під час виконання роботи принципу законності.* Темпи та потреби сучасного буття людства, еволюції права та ускладнення суспільних відносин вимагають від суддів скореговування стандарту дотримання суддями під час виконання роботи принципу законності стандартом дотримання суддями верховенства права та орієнтування насамперед на право.

2. Групи критеріїв якості роботи суддів змішаного характеру. Ці критерії складаються із сукупності критеріїв якості роботи суддів, що були запропоновані: Комітетом Міністрів Ради Європи у рекомендації СМ/Рес (2010) 12, Консультативною радою Європейських суддів у параграфах 25 та 73 її рекомендації R (94) 12 від 23 листопада 2001 року. Окрім того, до вказаних критеріїв слід також відносити ті критерії, про які йде мова у параграфах 23–27 частини I («Незалежність суддів») звіту Венеціанської комісії «Про незалежність судової системи» від 16 березня 2010 року CDL-AD(2010)004, а також в параграфі 2.2.1 Узагальнень Венеціанської комісії думок та звітів про суди та суддів від 5 березня 2015 року CDL-PI(2015)001 – тобто, критерії, відповідно до яких відбувається оцінювання діяльності суддів. З огляду на викладене, до вказаної групи критеріїв якості роботи суддів слід віднести:

1) *рівень кваліфікації та професіоналізму.* Важливість рівня кваліфікації судді є безумовною, адже невідповідний його рівень кваліфіка-

ції «належить до підстави, що підриває авторитет правосуддя, судової влади в цілому» [3, с. 239]. Це пояснюється тим, що недостатньо кваліфікований суддя не здатен виконувати роботу на достатньому рівні, головним чином – неспроможний якісно здійснювати правосуддя. При цьому, визначаючи ознаки кваліфікованої роботи судді, слід мати на увазі, що з кваліфікацією судді тісно переплетений і його професіоналізм, рівень якого прямо позначається на якості роботи судді (тобто, ознаки якості роботи судді у призмі розглядуваного критерію складаються із ознак професіонально-кваліфікованої роботи судді).

Зважаючи на сформульовані вченою Л.М. Москвич [4, с. 196] ознаки критерію професіоналізму суддів, можемо дійти висновку, що ознаками критерію професіонально-кваліфікованого виконання суддею роботи є наступні ознаки його роботи: а) рішення суду, постановлені суддею (враховуючи також і рішення, постановлені за головуванням відповідного судді) скасовуються чи змінюються вищою інстанцією сукупно за відповідний період не більше ніж в межах допустимого відсотку, що «списується» на т. зв. «судову помилку»; б) якість відправлення суддею судочинства, складання ним судових рішень поступово покращуються; в) суддя не порушує службової дисципліни, а, порушивши її, намагається знизити її негативний ефект на інших суддів, працівників суду, громадськість; г) суддя намагається поводити себе морально у робочий та позаробочий час (зокрема, користуючись соціальними мережами), сприяючи утвердженню довіри громадськості до суду та правосуддя у державі;

2) *добросовісність у роботі*. Добросовісність має багатовікову історію: у контексті правових принципів добросовісність ґрунтується на відомій ще римському праву доктрині добросовісності (*bona fides*), що протиставлена злomu умислу (*dolus malus*) [5, с. 43]. Що ж стосується суддів, то їх добросовісність, так само як і рівень їх культури, є складовим структурним елементом досить емного поняття «справедливість судової діяльності» [6, с. 69–70]. Наголосимо, що добросовісність судді відображає його внутрішній стан (суддівська етика та загальнолюдська етика), його уявлення про право. Відповідно, якість роботи судді у контексті добросовісності його роботи об'єктивно виявляється у непорушенні службової дисципліни (суддя систематично не порушує службову дисципліну), його етичній поведінці та характері відправлення правосуддя – орієнтуванні на принцип верховенства права.

3) *чесність та старанність у виконанні суддею роботи*. У ВППС вказується, що компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Про відповідність роботи суддів вказаному критерію свід-

чать наступні ознаки його роботи: а) для судді судові функції (до яких належать не тільки виконання судових та посадових обов'язків у судовому розгляді справи та винесення рішень, а й інші завдання, що стосуються судової посади та діяльності суду) є пріоритетними у порівнянні з усіма іншими видами діяльності, а також, суддя не займається діяльністю, що визнана не сумісною зі старанним виконанням судових функцій; б) суддя вживає розумні заходи для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду та особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків; в) суддя є в курсі відповідних змін у законодавстві, практиці Європейського суду з прав людини в інших документах, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини тощо;

4) *вбудовування суддею роботи, відповідно до власних організаторських та аналітичних здібностей*. Організаторські здібності судді проявляються у вмінні ним самостійно організувати свою діяльність, розподіляти власний робочий час, а також організувати роботу власних помічників, секретаря судового засідання тощо [7, с. 207]. Відтак, якість роботи судді у контексті критерію організаторського вбудовування суддею цієї роботи в практичній дійсності виявлятиметься у сукупності ознак роботи судді, котрі свідчили би про помірність, зрівноваженість і органічність його роботи. Індикатором вказаного буде, зокрема: а) відсутність хаосу в діяльності судді та осіб, що знаходяться під його публічним впливом (приміром, плановість роботи судді та відповідність руху його роботи цим планам); б) вчинення суддею логічних та правомірних дій щодо недопущення хаосу в його роботі та оперативне зниження рівня виявленого організаційного хаосу в його роботі тощо;

5) *ефективність професійної діяльності судді*. Професійна діяльність як основна і конкретна форма трудової активності людини відіграє істотну роль в її життєдіяльності, соціальному розвитку, самореалізації та самоствердженні. З огляду на це, український дослідник О.В. Харченко вважає, що ефективність діяльності – «це не лише її результативність, продуктивність, але і пристосованість системи до досягнення поставленого перед нею завдання» [8, с. 202, 209].

Висновки. Таким чином, можемо припустити, що якість роботи судді, зважаючи на критерій ефективності професійної діяльності судді, ідентифікується наступними ознаками: а) суддя оптимальним чином орієнтується в чинному законодавстві, знає про поточні зміни у законодавстві та грамотно застосовує нормативні документи під час здійснення правосуддя, а також вміє в належній мірі враховувати узагальнення судової практики, актуальні здобутки доктрини права;

б) судові рішення, постановлені суддею (та за його головуванням), визнаються якісними (це презюмується з огляду на кількість постановлених цим суддею рішень, що були змінені чи скасовані в порядку перегляду рішення, та причин змін чи скасування цих рішень); в) суддя виконує свої суддівські повноваження належним чином в межах процесуальних строків (вихід за ці межі має бути обґрунтованим) та займається роботою у позаробочий час (це питання є об'єктивним з огляду на суттєве навантаження на суддів, що спостерігається сьогодні); г) зразковість виконання роботи суддею під час розгляду ним т. зв. «суспільно важливих справ», що викликають широкий інтерес у громадськості, який зумовлює громадський тиск на суддю.

Відтак, приймаючи до уваги викладене, доводимо висновку, що особлива соціальна значимість роботи суддів обумовлює потребу в практичній можливості об'єктивного з'ясування якості цієї роботи. Попри уповільнені дії щодо затвердження та застосування правил визначення якості роботи суддів, розробка та затвердження критеріїв якості роботи суддів та їх ознаки до сих пір несправедливо ігноруються. При цьому складна специфіка роботи суддів прямо відображається також і на структурі критеріїв визначення якості роботи суддів: ці критерії поділяються на дві групи взаємопов'язаних критеріїв, кожна з яких, складається з певних елементів, що є критеріями, яким відповідають відповідні ознаки якості роботи суддів.

Література

1. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Дніпропетровськ, 2016. 211 с.
2. Підкуркова І.В. Оцінювання рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування суду (за результатами опитування у господарському суді Дніпропетровської області). *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. 2013. № 5 (19). С. 262–268.
3. Москвич Л.М. Щодо системності заходів судової реформи. *Право України*. 2014. № 11. С. 233–242.
4. Москвич Л.М. Концепція оцінки ефективності судової системи. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2(69). С. 190–201.
5. Стефанчук М.О. Добросовісність як ознака правомірної поведінки фізичної особи у публічних правовідносинах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 43–45.
6. Барбакадзе Е.Т. Гарантії об'єктивного і справедливого судового розбирательства гражданских дел в судах общей юрисдикции: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2014. 177 с.
7. Шпенюв Д.Ю. Шляхи підвищення рівня кваліфікації та компетентності суддів в Україні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 205–211.
8. Харченко О.В. Ефективність професійної діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 8. С. 202–210.

Анотація

Карпушова О. В. Ознаки та критерії якісної роботи суддів. – Стаття.

У статті актуалізується та систематизується наукова думка про ознаки та критерії якісної роботи суддів в Україні. На підставі критичного аналізу наукової літератури та чинного законодавства України автор доходить думки, що феномен якісної роботи суддів визначається наступними групами критеріїв: критерії публічного характеру, що відображають мету правосуддя та характеристики поведінки й діяльності судді у напрямку досягнення цієї мети, очікуванні від суддівської поведінки та діяльності результати; критерії змішаного характеру що являють собою міру успішного виконання суддею завдань, які стоять перед ним, саме як перед спеціальним суб'єктом трудового права. У рамках дослідження відповідних критеріїв з'ясовуються основні ознаки якісної роботи суддів. У висновках узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: правосуддя, робота судді, суддя, трудова діяльність, трудові відносини; якісна робота суддів.

Аннотация

Карпушова А. В. Признаки и критерии качественной работы судей. – Статья.

В статье актуализируется и систематизируется научная мысль о признаках и критерии качественной работы судей в Украине. На основании критического анализа научной литературы и действующего законодательства автор приходит к мысли, что феномен качественной работы судей определяется следующими группами критериев: критерии публичного характера, отражающие цель правосудия и характеристики поведения, а также деятельности судьи в направлении достижения данной цели, ожидаемые от судейской поведінки и деятельности результаты; критерии смешанного характера представляющие собой меру успешного выполнения судьей задач, которые стоят перед ним, именно как перед специальным субъектом трудового права. В рамках исследования соответствующих критериев выясняются основные признаки качественной работы судей. В выводах обобщаются результаты исследования.

Ключевые слова: качественная работа судей правосудие, работа судьи, судья, трудовая деятельность, трудовые отношения.

Summary

Karpushova O. V. Signs and criteria of quality work of judges. – Article.

The article updates and systematizes the scientific opinion on the signs and criteria of high-quality work of judges in Ukraine. Based on a critical analysis of scientific literature and current legislation, the author comes to the conclusion that the phenomenon of high-quality work of judges is determined by the following groups of criteria: criteria of a public nature, reflecting the purpose of justice and the characteristics of the behavior and activities of judges in the direction of achieving this goal, expectations of judicial behavior and performance; criteria of a mixed nature are a measure of the judge's successful performance of the tasks facing him, namely as a special subject of labor law. As part of the study of the relevant criteria, the main indicators of quality work of judges are found out. The conclusions of the article summarize the results of the study.

Key words: employment, judge, justice, labor relations, quality work of judges.